

Dr hab. Radosław Olszewski, prof. UŁ
Katedra Postępowania Karnego i Kryminalistyki
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Łódzki

Recenzja rozprawy doktorskiej Mgr. Marcina Burdzika
Osoba z zaburzeniami psychicznymi w polskim procesie karnym

I. Problematyka zaburzeń psychicznych ma w procesie karnym niezwykle istotne, wieloaspektowe znaczenie. Oczywiście jako pierwszoplanowa jawi się kwestia sytuacji psychicznej oskarżonego *sensu largo*, bowiem determinuje ona sposób działania organów procesowych i możliwe rozstrzygnięcia w przedmiocie procesu. Źródłem jest Kodeks karny zawierający regulacje dotyczące poczytalności oraz jej ograniczenia i wyłączenia. Zważywszy jednak na to, że postępowanie karne to prawnie uregulowana działalność zmierzająca do realizacji prawa karnego materialnego, Kodeks postępowania karnego określa, jak powinno wyglądać procedowanie w stosunku do osoby, co do której zachodzą uzasadnione wątpliwości co do stanu jej zdrowia psychicznego, zarówno *in tempore criminis*, jak i *in tempore procedenci*. Rodzi to konsekwencje odnośnie do potrzeby zagwarantowania obowiązkowego udziału obrońcy takiego oskarżonego, jak i szczególnych form procedowania w stosunku do takich osób i rodzajów wydawanych rozstrzygnięć.

Pan Marcin Burdzik przyjął jednak znacznie szerszą perspektywę badawczą dotyczącą sytuacji procesowej osób z zaburzeniami psychicznymi. Uwzględnił bowiem w swoich rozważaniach sytuację nie tylko stron biernych, ale również czynnych, ponadto *quasi*-stron, ich przedstawicieli procesowych, osobowych źródeł dowodowych, a także osób będących członkami organów procesowych. Tak szeroka perspektywa badawcza pozwoliła Autorowi na kompleksowe spojrzenie na sytuację uczestników postępowania karnego w związku z dotykającymi ich zaburzeniami psychicznymi. W efekcie powstało stojące na wysokim poziomie monograficzne opracowanie o charakterze nie tylko jurydycznym, ale i medycznym, bowiem należy podkreślić, że ten aspekt został w pracy również szczegółowo omówiony.

To pozwala już na wstępie wyrazić uznanie tak dla autorskiego pomysłu, jak i sposobu dokonania analizy obszernej problematyki, obejmującej zagadnienia gwarancyjne, związane z sytuacją procesową osób z zaburzeniami psychicznymi. Przyjęte założenie pozwoliło na zaprezentowanie sytuacji prawnej takich osób, jak i wykładni prawa uwzględniającej kolizje dóbr występujących pomiędzy uczestnikami procesu karnego.

Temat rozprawy doktorskiej bez wątpienia wart jest analizy naukowej. Ranga podjętych zagadnień uzasadnia przygotowanie monograficznego opracowania poświęconego sytuacji uczestników postępowania karnego z zaburzeniami psychicznymi. Należy wskazać, że intytulacja jasno wskazuje przedmiot zainteresowań badawczych Doktoranta, a uszczegółowienie koncepcji pracy zostało dokonane w obszernym wstępie.

II. Systematyka dysertacji ma przemyślany układ i chronologię, tworząc logiczny układ należycie wyodrębnionych wątków, składających się w oryginalną, a przy tym interesującą całość. W rozdziale pierwszym Pan Marcin Burdzik zajął się zagadnieniami terminologicznymi, przedstawiając złożony aparat pojęciowy. Już na wstępie zaznaczył, że pojęcia zaburzeń psychicznych *per se* występują w języku powszechnym, prawnym oraz prawniczym, a ponadto w specjalistycznej terminologii medycznej, szczególnie w sferze psychopatologii. W kolejnych podrozdziałach zajął się scharakteryzowaniem zaburzeń psychicznych w ujęciu medycznym i prawnym, a w ostatnim podrozdziale zarysował relację zaburzeń psychicznych do terminów pokrewnych. W części zawierającej zagadnienia prawne znalazły się wątki poświęcone chorobie psychicznej, upośledzeniu umysłowemu (niepełnosprawności intelektualnej), innym zakłóceniom czynności psychicznych, natomiast odnośnie do terminów pokrewnych Autor zajął się problematyką zespołu psychopatologicznego, zwracając przy tym uwagę na anachroniczny już termin *osoby umysłowo chorej* i używany obecnie *person of unsound mind*, w dalszej kolejności omówił sytuację osoby stwarzającej zagrożenie, po czym przedstawił relacje: najpierw pomiędzy zaburzeniami psychicznymi i niepoczytalnością, a następnie zaburzeniami psychicznymi a ubezwłasnowolnieniem.

Rozdział drugi został poświęcony symptomatologii i klasyfikacji zaburzeń psychicznych. Zostały tam omówione zagadnienia dotyczące zaburzeń: czynności poznawczych, emocjonalnych i motywacyjnych, woli, aktywności, scalania czynności psychicznych. W drugiej części tego rozdziału została natomiast przedstawiona klasyfikacja zaburzeń psychicznych.

W pracy poświęconej pozycji uczestników postępowania karnego, zwłaszcza znajdujących się w szczególnej sytuacji wynikającej z zaburzeń psychicznych, nie mogło zabraknąć kwestii gwarancyjnych związanych z konstytucyjnymi i międzynarodowymi standardami ochrony praw tych osób. Ów niezwykle ważny aspekt został uwzględniony również w tej pracy. Autor omówił zatem gwarancje wynikające z polskiej ustawy zasadniczej, Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, a także Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych oraz w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania.

Kolejne dwa, obszerne rozdziały zostały poświęcone sytuacji osób z zaburzeniami psychicznymi, występującym w procesie karnym jako strony, w pierwszej kolejności czynne, a następnie bierne. Autor omówił najpierw pozycję pokrzywdzonego i role, jakie ten uczestnik może pełnić w postępowaniu karnym. Zostały tu omówione zagadnienia wpływu zaburzeń psychicznych na zdolność procesową pokrzywdzonego, zdolność do czynności procesowych oraz faktyczną zdolność do wykonywania czynności procesowych. W drugiej części tego rozdziału Autor zaprezentował pozycję osób z zaburzeniami psychicznymi występujących jako oskarżyciele: posiłkowy i prywatny. Rozdział ten kończy wątek dotyczący zaburzeń psychicznych pokrzywdzonego, występującego również jako oskarżyciel, jako podstawa zawieszenia postępowania karnego.

Piąty rozdział pracy ma zakres tematyczny wykraczający poza kwestie procesowe. Po omówieniu w jego pierwszej części kwestii terminologicznych i odróżnieniu osoby podejrzanej, podejrzanego i oskarżonego, Pan Marcin Burdzik zajął się problematyką karnomaterialną, dotyczącą poczytalności: jej rodzajów i przyczyn, konsekwencjami ograniczenia i zniesienia poczytalności, wpływem zaburzeń psychicznych na zdolność procesową oskarżonego oraz zdolność

do czynności procesowych, a także uwarunkowaniami proceduralnymi związanymi z zaburzeniami psychicznymi osoby podejrzanej.

Kolejny, szósty rozdział dysertacji zawiera omówienie sytuacji *quasi*-stron postępowania karnego dotkniętych zaburzeniami psychicznymi. Autor przedstawił tu regulacje dotyczące podmiotu zobowiązanego określonego w art. 91 Kodeksu postępowania karnego oraz właściciela przedsiębiorstwa zagrożonego przypadkiem, którego sytuację reguluje art. 44a § 2 Kodeksu karnego i art. 91b k.p.k.

Następny rozdział został poświęcony osobowym źródłom dowodowym, mającym zaburzenia psychiczne. W pierwszej kolejności Autor zajął się zagadnieniami dotyczącymi świadków, potem biegłych i specjalistów.

Ósmy rozdział dotyczy sytuacji przedstawicieli procesowych stron. Pan Marcin Burdzik uwzględnił tu zagadnienia zarówno obrońców i pełnomocników, jak i podmiotów nieprofesjonalnych. To niezwykle ciekawa i oryginalna część rozprawy, a podjęta tu problematyka nieczęsto gości w opracowaniach karnoprosesowych.

Równie ciekawa jest część rozprawy, w której Doktorant poddał analizie problematykę zaburzeń psychicznych osób tworzących organy procesowe. Jest to złożona problematyka, związana z koniecznością stworzenia należytych warunków do prawidłowego rozpoznawania sprawy, stanowiąc w istocie element standardu rzetelnego procesu karnego. Zagadnienia te muszą być oceniane wieloaspektowo – z jednej strony przez pryzmat możliwości do wydania trafnego orzeczenia, z drugiej zaś jako gwarancja dla innych uczestników, przede wszystkim oskarżonego, ale również np. pokrzywdzonego, a także szerzej – społeczeństwa, że sprawa zostanie rozpoznana przez skład orzekający dający rękojmię należytego jej rozpatrzenia, przez organ spełniający wymogi konstytucyjne i konwencyjne, niezbędne dla osiągnięcia sprawiedliwości tak materialnej, jak i proceduralnej.

Pracę wieńczy rozbudowane, bardzo interesujące podsumowanie, w którym Pan Marcin Burdzik przedstawił zestawienie sformułowanych w rozprawie doktorskiej postulatów *de lege lata* i *de lege ferenda*. Autor najpierw odniósł się do ogólnych gwarancji procesowych wynikających z Konstytucji RP oraz aktów prawa międzynarodowego. W dalszej kolejności ocenił rozwiązania normatywne regulujące sytuację strony czynnej, przyjmując jako punkt wyjścia

do przedstawienia tego wątku treść art. 2 § 1 pkt 3 k.p.k. Następnie zajął się gwarancjami procesowymi oskarżonego. Tu wydaje się však, że powinien przyjąć odwrotną kolejność przedstawienia swoich wniosków, skoro bowiem przedmiotem procesu karnego jest kwestia odpowiedzialności oskarżonego za zarzucony mu czyn, należałoby zacząć od sytuacji prawnej tego podmiotu, a dopiero potem pokrzywdzonego. Analogiczną uwagę można odnieść do kolejności rozdziałów czwartego i piątego dysertacji.

Dalej zostały przedstawione interesujące postulaty *de lege ferenda*. Jako dyskusyjna jawi się tu jednak propozycja dodania § 1b do art. 313, dotyczącego przedstawienia zarzutów w postaci przyjętej ustawą z 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.2023 r. poz. 1860). Dodane wówczas w § 1a możliwości odstąpienia od ogłoszenia postanowienia i przesłuchania podejrzanego jawią się bowiem jako dyskusyjne, godzące w prawa i interesy podejrzanego znajdującego się w szczególnej, wskazanej w tym przepisie, sytuacji. Autor co prawda zasadnie mówi o potrzebie zapewnienia gwarancji osobom z zaburzeniami psychicznymi poprzez zapewnienie im obrońcy, w dalszej części wywodu jednak niejako legitymizuje dopuszczalność trybu przejścia z fazy *in rem* do fazy *ad personam* wobec osób nietrzeźwych bądź będących w stanie odurzenia, na podstawie stanu normatywnego obowiązującego od 28 września 2023 r., czyli dnia wejścia w życie wskazanej ustawy. Czy należy bowiem akceptować przyjętą wówczas możliwość stawiania zarzutów takim osobom w sytuacjach wskazanych w art. 313 § 1a, uzasadnianą potrzebą niezwłocznego zastosowania środków zapobiegawczych, skoro stan nietrzeźwości czy odurzenia ma, na co słusznie zwraca uwagę Doktorant, krótkotrwały charakter? Czy wobec tego niewystarczające byłoby zatrzymanie takiej osoby, a następnie przedstawienie jej zarzutów i przeprowadzenie przesłuchania w warunkach zapewniających swobodę wypowiedzi po ustaniu nietrzeźwości czy odurzenia i wówczas zadecydowanie w przedmiocie zastosowania środków zapobiegawczych? Należy jednak postawić zasadnicze pytanie o gwarancyjny wymiar i tym samym dopuszczalność regulacji przyjętej

w art. 313 § 1a k.p.k., szczególnie że poza wskazanymi tu przesłankami pierwszą, o której mowa w przepisie, jest ogólnie ujęty *stan zdrowia podejrzanego*.

W podsumowaniu została poddana ocenie również normatywna sytuacja *quasi-stron* procesu karnego, świadków, biegłych, przedstawicieli i organów procesowych. Pan Marcin Burdzik wskazał, że „przytoczone wyżej wnioski potwierdzają główną tezę badawczą, która zakłada, że zaburzenia psychiczne wpływają negatywnie na pozycję karnoprosesową *sensu largo*, uczestnika postępowania karnego, zaś istniejące w tej materii mechanizmy gwarancyjne mają charakter niedostateczny”....„Nie ulega też wątpliwości, że oskarżony z zaburzeniami psychicznymi korzysta w procesie ze znacznie silniejszej ochrony, aniżeli pokrzywdzony, u którego występują tożsame zaburzenia” (s. 531-532). Należy podzielić te, należycie umotywowane w pracy, spostrzeżenia Autora.

III. Rozprawa doktorska liczy 532 strony tekstu i 33 strony wykazów literatury i orzecznictwa. Pan Marcin Burdzik, przygotowując dysertację, wykorzystał ponad 400 źródeł naukowych, w tym 50 anglojęzycznych. To znacząca liczba, przy czym o wartości bazy bibliograficznej świadczy nie tylko ona, ale przede wszystkim zróżnicowany charakter publikacji, bowiem znalazły się tam pozycje tak jurydyczne, jak i medyczne.

Doktorant sięgnął również po imponującą liczbę orzeczeń sądowych. Znalazły się wśród nich 24 wyroki i decyzje wydane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka oraz jeden wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Wśród polskich orzeczeń jest 25 judykatów Trybunału Konstytucyjnego, 9 uchwał, 57 wyroków i 138 postanowień Sądu Najwyższego, 77 wyroków i 23 postanowienia sądów apelacyjnych oraz 9 wyroków i 5 postanowień sądów okręgowych.

IV. Pan Marcin Burdzik przygotował obszerne opracowanie dotyczące sytuacji osób z zaburzeniami psychicznymi w procesie karnym. Przygotowując rozprawę doktorską wykorzystał przede wszystkim metodę dogmatyczną, dokonał również logicznej analizy węzłowych pojęć, natomiast w odniesieniu do nauk medycznych wykorzystał dorobek z zakresu psychiatrii, neuropsychiatrii i psychologii. Za główny cel rozprawy Doktorant uznał „określenie karnoprosesowych implikacji

zaburzeń psychicznych w ujęciu podmiotowym, tj. określenie wpływu stanu zdrowia psychicznego jednostki na zbiór posiadanych przez nią praw i obowiązków procesowych, w kontekście możliwości ich prawnej i faktycznej realizacji w toku postępowania karnego, zależnie od przypisanej roli procesowej oraz istniejących w tej materii mechanizmów gwarancyjnych” (s. 10-11).

Należy podkreślić, że dysertacja ma monograficzny charakter i została napisana ze znanstwem tematu i dbałością o szczegóły. Niewątpliwie zwraca uwagę wielopłaszczyznowość rozważań mających nie tylko jurydyczny, ale i medyczny charakter. Praca została oparta na solidnej podstawie terminologicznej, a wyróżnia ją interdyscyplinarny charakter. Dzięki temu wykracza ona poza tradycyjnie wyznaczony zakres postępowania karnego, uwzględniając także zagadnienia materialnoprawne oraz medyczne, co rozszerza płaszczyznę badawczą i determinuje sposób omówienia wątków jurydycznych. To nieczęsty przypadek łączenia tych dwóch sfer, a wart podkreślenia jest szczególnie dlatego, że zagadnienia medyczne nie zostały tu opisane jedynie w przyczynkarski sposób, ale została dokonana ich pogłębiona analiza, zdecydowanie wykraczająca ponad standard tego typu rozważań prowadzonych w opracowaniach prawniczych.

Autor we wstępie wskazał, że zaburzenia psychiczne mogą być rozpatrywane i opisywane wielotorowo, m.in. w ujęciu etiologicznym, symptomatologicznym, terapeutycznym, nozograficznym i systemowym. W ujęciu prawa karnego procesowego zwrócił uwagę, że zasadnicze znaczenie mają zaburzenia psychiczne *in tempore procedenci*, jednak uwzględnił również kwestię poczytalności sprawcy czynu.

Pan Marcin Burdzik poddał szczegółowej analizie kwestie zaburzeń psychicznych mogących wystąpić w kilku grupach uczestników postępowania karnego. Należy wobec tego podkreślić znaczące rozszerzenie pola badawczego ponad sytuację oskarżonego i uwzględnienie złożonego układu relacji występujących pomiędzy innymi uczestnikami postępowania karnego i gwarancyjny charakter regulacji kształtujących ich sytuację procesową. Przedstawienie sytuacji czynnych stron procesu, *quasi*-stron, przedstawicieli procesowych, osobowych źródeł dowodowych pozwoliło na kompleksową analizę

tytułowej materii. Analiza ta została przeprowadzona na wysokim poziomie merytorycznym.

Całość jawi się jako kompleksowe opracowanie, w którym zostały omówione nie tylko złożone zagadnienia, ale zawiera ono również opinie Doktoranta opatrzone argumentami. Pan Marcin Burdzik analizuje węzłowe kwestie i komentuje je na podstawie licznie zgromadzonej i prawidłowo wykorzystanej literatury oraz orzecznictwa. Konsekwentnie w toku rozważań daje też wyraz zasygnalizowanemu na początku pracy przekonaniu, że zdrowie psychiczne stanowi fundamentalne dobro osobiste człowieka i poszukuje odpowiedzi na pytanie, czy obowiązujące regulacje normatywne zapewniają właściwą ochronę praw podmiotów w sytuacjach, w których stają się oni uczestnikami postępowań karnych.

To, co niewątpliwie cechuje recenzowaną rozprawę doktorską, to umiejętność dostrzeżenia problemów, dokonywanie krytycznej ich analizy i proponowanie możliwych rozwiązań. Używana argumentacja jest logiczna i spójna. Lektura dysertacji przekonuje, że Pan Marcin Burdzik miał autorską koncepcję opracowania i konsekwentnie ją zrealizował. Uwagę zwraca poziom wniosków *de lege lata* i *de lege ferenda*, przy czym na ich wysoką ocenę nie wpływa odmienny pogląd piszącego te słowa odnośnie do części z nich.

Należy jednak zwrócić uwagę na to, że Autor proponując zmiany normatywne, nie zawsze dostrzegł najnowsze nowelizacje Kodeksu postępowania karnego. Przykładem mogą być sformułowane w rozdziale czwartym postulaty odnośnie do dodania § 2a do art. 51 (wątek rozpoczynający się od s. 143). Nie kwestionując zasadności dodania tak brzmiącego przepisu, co Doktorant obszernie i przekonująco uzasadnia, należy wskazać, że § 2a został już dodany do art. 51 ustawą z 28 lipca 2023 r., która ma obowiązywać od 15 lutego 2024 r. (Dz.U. z 2023 r. poz. 1606). Choć rozprawa doktorska była kończona w okresie *vacatio legis*, to należało dostrzec tę zmianę, odpowiednio systematyzując propozycję *de lege ferenda*.

V. Praca generalnie została przygotowana na wysokim poziomie formalnym. Doktorant rzetelnie powoływał źródła naukowe i judykaty, należycie

to dokumentując. Strona językowa jest nienaganna. Trzeba jednak podnieść zarzut dotyczący systematyki. Otóż Autor w części rozdziałów wyodrębnia w podrozdziałach mniejsze jednostki systematyczne, co biorąc pod uwagę merytoryczną i redakcyjną celowość niewątpliwie zasługuje na aprobatę. Część spośród nich została jednak pominięta w spisie treści, co powoduje, że odbiega on od układu pracy. Taka sytuacja, tj. brak wskazania w spisie treści, dotyczy następujących jednostek redakcyjnych w rozdziałach: pierwszym (2.2.1-3; 2.3.1-6), drugim (2.2.1-4; 2.5.1-3; 2.6.1.-4), czwartym (1.4.1.1-4; 1.4.2.1-4; 1.4.2.2.1; 1.4.2.2.1.1-3; 1.4.2.2..2-4; 1.4.2.3; 2.3.1.-4), piątym (6.1.1; 6.1.1.1-2; 6.1.1.3; 6.1.1.3.1-3; 6.1.2; 6.1.2.1-4; 6.1.3; 6.1.3.1-4; 6.1.4-5; 6.2; 6.2.1-6), ósmym (2.1.1-2; 2.2.1-2; 3.1.1-4). Jest to wada o charakterze edytorskim, która, w wypadku ewentualnej publikacji tej rozprawy (o czym w następnym punkcie recenzji), powinna zostać usunięta.

Należy ponadto wskazać, że choć baza judykatów na końcu pracy została przygotowana z uwzględnieniem podziału na kategorie orzeczeń wydawanych przez różne organy, to w części z nich zabrakło temporalnego uszeregowania w ramach poszczególnych grup.

VI. Poziom przedłożonej rozprawy doktorskiej uzasadnia rozważenie jej opublikowania. Taka monografia, uwzględniając tak zakres podjętych rozważań, jak i jej znaczenie dla doktryny i praktyki procesu karnego, mogłaby okazać się ważnym głosem w dyskusji o zachowaniu standardu rzetelnego postępowania karnego w sytuacji zaburzeń psychicznych jego uczestników. Wydaje się przy tym, że lektura mogłaby okazać się pomocna np. biegłym wydającym opinie odnośnie do stanu zdrowia psychicznego w procesach karnych. Przed ewentualnym opublikowaniem warto, aby Autor rozważył wprowadzenie uwag recenzenckich.

VII. Konkludując, przedłożona rozprawa doktorska stanowi samodzielne i oryginalne opracowanie monograficznego zagadnienia naukowego. Warto raz jeszcze podkreślić istotne znaczenie podjętej tematyki i wynikającą stąd zasadność poddania jej analizie w rozprawie doktorskiej. Zgłoszone uwagi nie obniżają wysokiej oceny dysertacji. Biorąc powyższe pod uwagę,

wyrażam przekonanie, że przedstawiona przez Mgr. Marcina Burdzika praca *Osoba z zaburzeniami psychicznymi w polskim procesie karnym* odpowiada wymogom określonym w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tekst jednolity: Dz.U. z 2023 r., poz. 742 ze zm.), stawianym rozprawom doktorskim i uzasadnia podjęcie dalszych czynności zmierzających do nadania Autorowi stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie nauki prawne.

Łódź, dnia 29 stycznia 2024 r.

dr hab. Radosław Olszewski, prof. UŁ